

НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСОМ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ЗМІНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглянуто питання екологізації національних економічних механізмів для вирішення проблем деградації природних систем. У процесі вдосконалення національної політики у сфері регулювання рекреаційного природокористування запропоновано застосовувати економічні інструменти, що враховують можливості досягнення еколого-економічного та суспільного ефекту. Визначено інструменти, спрямовані на інтерналізацію екологічних витрат та пріоритетне виконання стимуляційної функції збереження і охорони природного потенціалу.

Ключові слова: природні рекреаційні ресурси, рекреаційне природокористування, інструменти економічного стимулювання, оцінка еколого-економічної ефективності природокористування.

Протягом останнього сторіччя світова економіка була зорієнтована головним чином на споживання. Ці процеси призвели до виснаження природних ресурсів та істотно погіршили регенераційні можливості біоценозів. Подальше ігнорування глобальних екологічних загроз неминуче наближає людство до катастрофи. Таким чином, на сучасному етапі розвитку світової економіки стратегічним завданням урядів та наукових інституцій держав є пошук шляхів усунення диспропорції між економічним зростанням та асиміляційною ємністю земної біосфери. Стратегії екологізації розвитку національних економічних систем повинні відображати комплексність і вирішення проблем збереження навколишнього середовища й оптимізацію функціонування біосферних процесів поєднано з соціально-економічним розвитком окремих країн та їхніх регіонів. Нагального вирішення потребують питання із розроблення дієвих національних механізмів регулювання охорони та відновлення природних ресурсів за усіма напрямками їх господарського використання. Враховуючи стрімкий розвиток процесів погіршення якості довкілля, державне регулювання природокористування повинно базуватися на використанні інструментів, які відповідають принципам стимулювання ефективного використання природних ресурсів.

Основне завдання національної політики розвитку рекреаційно-туристичної галузі України, на нашу розсуд, полягає у пріоритетності забезпечення екологічної та суспільної функцій природних рекреаційних ресурсів через використання відповідних економічних інструментів. Незважаючи на наукові та практичні досягнення у сфері вдосконалення національного економічного механізму регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, сучасне управління рекреаційним природокористуванням в Україні не можна визнати таким, що відповідає критеріям екологічної, економічної та соціальної ефективності [1]. Існує потреба в екологізації політики управління природокористуванням для вирішення проблем деградації природних систем.

Національний економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища для регулювання природокористування передбачає використання фіскальних і фінансових інструментів, а також засобів економічної відповідальності. До фіскальних економічних інструментів у нашій країні відносять плату за спеціальне використання природних ресурсів [2]. Необхідно зауважити, що плата за використання природних ресурсів в умовах ринкової економіки є ціною природних ресурсів, а не податком за його використання. Ототожнення платежів за використання природних рекреаційних ресурсів із податками спотворює економічний механізм і негативно впливає на досягнення позитивного еколого-економічного ефекту в галузі рекреаційного природокористування. Ціну за використання ресурсів довілля з рекреаційною метою повинен встановлювати власник природних ресурсів, яка може змінюватися залежно від попиту і пропозиції [3]. Ринкова ціна ресурсу залежить, передусім від якісних і кількісних характеристик продукту і є величиною змінною. Це – прямо заохочує користувачів довілля ефективно використовувати природний потенціал. Зокрема, за допомогою інструментів екологічного ціноутворення у структурі ціни на природні рекреаційні ресурси відображаються якісні та кількісні характеристики природних компонентів, зокрема такі параметри, як краса, комфортність природних об'єктів, їхня екологічність та транспортна доступність. Таким чином, рекреаційне використання лісових та водних територій, а також мисливських ресурсів повинно регулюватись за допомогою системи платежів, які виконують функцію ціни. У структуру платежів рекомендують включати податок на право користування та доходи від використання природних рекреаційних ресурсів (податок з обігу рекреаційних природокористувачів).

Державне регулювання процесів використання дефіцитних природних лікувальних ресурсів необхідно здійснювати за допомогою рентних платежів (роялті), які повинні стимулювати природокористувачів до зменшення добування і витрати дефіцитних природних ресурсів. Величину роялті нараховують у відсотках до вартості добутого ресурсу, тому нормативи податкових ставок можуть диференціюватися залежно від природо-географічних зон і умов розташування природних рекреаційних ресурсів, категорій природокористувачів та інших чинників. Потрібно враховувати, що розрахунок ресурсної ренти та роялті складний і трудомісткий процес, що пов'язаний з визначенням економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів, їхньої поширеності, місцезнаходження, умов використання, відтворення тощо. Відсутність об'єктивної економічної оцінки природних ресурсів є стримуючим чинником для застосування та підсилення стимуляційних функцій цих інструментів. Для регулювання процесів передачі прав на використання особливо дефіцитних природних рекреаційних ресурсів, доцільно запровадити бонус. Отже, держава як виразник суспільних інтересів через систему цінкових та рентних платежів забезпечує надходження доходів від використання природного капіталу країни та процеси його збереження.

До системи економічних інструментів для регулювання природних рекреаційних ресурсів, окрім платежів за забруднення природних рекреаційних ресурсів, санаторно-курортних і оздоровчих територій, доцільно віднести платежі за екологічні послуги. Платежі за екологічні послуги формуються, виходячи з обсягів грошових ресурсів, що необхідні на виконання робіт для усунення негативних наслідків рекреаційного природокористування: забруднення, деградації природних рекреаційних ресурсів тощо. Платежі за екологічні послуги можуть містити витрати на здійснення робіт щодо відтворення природного потенціалу територій рекреаційного користування. Величина платежів за екологічні послуги повинна дорівнювати або перевищувати величину витрат на усунення негативних екологічних наслідків. Платежі за екологічні послуги – ефективний інструмент для врегулювання проблем, пов'язаних із загальним рекреаційним лісокористуванням. У цьому випадку платежі за екологічні послуги відшкодовує власник лісових ресурсів, які є прямим джерелом коштів для фінансування робіт щодо облаштування, відтворення та охорони лісових рекреаційних територій.

Податкові пільги і кредити, природоохоронні інвестиції, екологічні гранти і субсидії треба розглядати як інструменти ефективного впливу щодо підтримки розвитку екологічно безпечної діяльності суб'єктів господарської діяльності в районах зосередження природних рекреаційних ресурсів, підвищення їх екологічної якості, попередження деструктивних змін природного рекреаційного потенціалу, розширення бази його використання та зменшення кількості екологічнонедоступних компонентів природного середовища.

Серед ринкових інструментів економічного стимулювання перспективною є екологічна сертифікація природних рекреаційних ресурсів. Мета запровадження добровільної екологічної сертифікації природних рекреаційних ресурсів полягає у попередженні небажаних екологічних наслідків та потребі підвищення якості довкілля. Сертифіковані природні рекреаційні ресурси матимуть вищу екологічну цінність, що створюватиме для їхніх власників чи орендарів певні переваги на ринках. Практика споживання екологічно сертифікованих продуктів поширена в економічно розвинених країнах. Це дає змогу прогнозувати збільшення обсягів іноземного туризму на сертифікованих національних рекреаційних територіях.

У процесі економічного регулювання рекреаційного природокористування важливо підсилити роль контрольних інструментів: екологічного обліку й екологічного аудиту. Екологічний облік і аудит застосовуються з метою контролю за діяльністю рекреаційних природокористувачів та стимулювання дотримання ними екологічних стандартів і вимог. Застосування цих інструментів системи екологічного менеджменту прискорює процеси ліквідації екологічних наслідків деструктивної діяльності, зменшення загальної кількості екологічних правопорушень та збереження природного потенціалу. Ефективність програм екологічного аудиту можна підвищувати шляхом залучення права добровільного усунення екологічних порушень. Дані екологічного обліку й аудиту необхідні для функціонування окремих економічних інструментів. Зокрема, для розрахунку рентних та інших видів платежів за використання природних рекреаційних ресурсів.

У систему економічних інструментів необхідно залучити також механізми формування джерел грошових ресурсів для фінансування заходів з охорони і відтворення природного рекреаційного потенціалу та інші інструменти, що забезпечують процеси покращення відтворення і охорони природних ресурсів: ринкові дозволи на розвиток території для рекреації і туризму, екологічне страхування, екологічна застава, екологічні бони та інші. Зокрема, запровадження екологічного страхування і застави дасть змогу створювати альтернативні джерела для фінансування процесів відновлення деградованих компонентів довкілля.

Таким чином, одним із напрямів екологізації національного економічного механізму є запровадження інструментів, які зумовлюють розвиток екологічно безпечної діяльності суб'єктів господарської діяльності. Фіскальна політика в галузі рекреаційного природокористування повинна виконувати головним чином стимуляційну функцію, оскільки рекреаційні природні ресурси є екологічним товаром, який позитивно впливає на здоров'я людини. Для підтримки запровадження інноваційних технологій рекреаційного природокористування, проектів охорони природних рекреаційних ресурсів та покращення якості довкілля потрібно залучати фінансові інструменти, зокрема природоохоронні інвестиції та гранти. Національна і регіональна екологічна політика регулювання рекреаційного природокористування повинна бути спрямована на покращення стану довкілля і збереження природного потенціалу.

Література

1. Луців Н.Г. Принципи екологічної політики для стимулювання ефективного рекреаційного природокористування // Регіональна економіка. – 2009. – № 3. – С. 152-158.
2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 р., № 1264-ХП.
3. Криницкая Н.Г. Вопросы повышения эффективности применения экономических инструментов экологической политики у сфере рекреационного природопользования // Экология. Наука, образование, воспитание // Сборник научных трудов. – Брянск : Изд-во БГИТА. – 2002. – Вып. 3. – С. 26-29.
4. Туниця Ю.Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей. – К. : Вид-во "Знання", 2006. – 314 с.
5. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика. – Львів : Вид-во ЗУКЦ 2003. – 188 с.

Луцев Н.Г. Направления экономической регуляции процесса использования и охраны природных ресурсов в условиях изменения окружающей среды

Рассмотрен вопрос экологизации национальных экономических механизмов для решения проблем деградации природных систем. В процессе совершенствования национальной политики в сфере регуляции рекреационного природопользования предложено применять экономические инструменты, которые учитывают возможности достижения эколого-экономического и общественного эффекта. Определены инструменты, направленные на интернализацию экологических расходов и приоритетное выполнение стимулирующей функции сохранения и охраны естественного потенциала.

Ключевые слова: природные рекреационные ресурсы, рекреационное природопользование, инструменты экономического стимулирования, оценка эколого-экономической эффективности природопользования.

Luciv N.H. Directions of the economic adjusting of the use and reservation of natural resources are in the conditions of change of environment

In the article the questions of the ecologization of national economic mechanisms are reviewed for the decision of problems of degradation of the natural systems. In the process of improving of the national policy in the sphere of regulation of recreational nature management it is suggested to apply economic instruments which are taking into account the possibilities of achievement of ecological-economic and public effect. The instruments that directed on the internationalization of ecological charges and priority implementation of stimulant function of maintenance and protection of natural potential are defined.

Keywords: environment, natural recreational resources, recreational nature management, economic regulation, instruments of the economic stimulation, assessment of the ecological-economic of the efficiency nature management.

УДК 504

Аспір. О.В. Мартинюк¹ – НУ водного господарства та природокористування, м. Рівне

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Досліджено особливості як іноземного, так і вітчизняного екологічного законодавства. Визначено відмінності в основних задекларованих положеннях та розроблено рекомендації для покращення екологічної законодавчої бази України. Встановлено, що ідеальна модель законодавства про екологічний менеджмент повинна складатися з закону, який установлює загальні положення про екологічний менеджмент, а також уніфікованої системи природно-ресурсного законодавства, законодавства про екологічно небезпечну діяльність і про управління в галузі екології.

Ключові слова: конституційні принципи охорони навколишнього природного середовища, правова діяльність міжнародного співтовариства, охорона навколишнього середовища, екосистема, екологічна політика, модель екологічного регулювання, система правління навколишнім середовищем.

Необхідність розроблення системи управління навколишнім середовищем, як більш прогресивної моделі розвитку, виникла через з недосконалість управління природокористування, яке не забезпечує узгодження економічних і природоохоронних цілей у масштабах держави. За кордоном уже зроблено спроби реалізації засад екологічного менеджменту в господарській діяльності. При цьому систему управління навколишнім середовищем (СУНС) розглядають як дієвий важіль регулювання рівня антропогенного навантаження на природне середовище, коли головними чинниками є відповідальність і партнерство усіх зацікавлених сторін.

Дослідження і розроблення з формування теоретико-методологічних та організаційно-економічних основ екологічного менеджменту, напрямів його практичного застосування здійснили такі вітчизняні вчені, як О.Ф. Балацький, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіна, Л.С. Гринів, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, О.Л. Кашенко, Л.Ф. Кожушко, В. Лук'янихін, Л.Г. Мельник, В.М. Навроцький, А.А. Садеков, Ю.М. Саталкін, В.М. Трегобчук, С.К. Харічков, О.М. Царенко, В.Я. Шевчук, та ін. Завдяки працям цих учених проаналі-

¹ Наук. керівник: проф. Т.П. Галушкіна, д-р екон. наук – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса